

Rafał Lisiakiewicz

Katedra Nauk Politycznych

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Wizja państwa polskiego w programach politycznych Samoobrony RP

Streszczenie

Samoobrona RP jako partia polityczna przez wiele lat była fenomenem na polskiej scenie politycznej. Okres jej świetności przypada na pierwsze lata XXI w. W wyborach w 2007 r. partia poniosła klęskę i straciła reprezentację w parlamencie. Tym niemniej do tego momentu była formacją, która zdobyła znaczące poparcie społeczne, a nawet weszła do rządu. Artykuł przedstawia wizje organizacji państwa polskiego propagowane przez Samoobronę. To właśnie te projekty zapewniały jej do pewnego okresu sukcesy polityczne. Populistyczny charakter programu Samoobrony był równocześnie jedną z przyczyn upadku tej partii.

Słowa kluczowe: Samoobrona, Andrzej Lepper, partia polityczna, polski system partyjny, system polityczny, populizm.

1. Wprowadzenie

W artykule zostały przedstawione koncepcje organizacji państwa polskiego prezentowane przez Samoobronę RP. W badaniach skupiono się przede wszystkim na okresie funkcjonowania partii do śmierci jej twórcy i wieloletniego niekwestionowanego lidera, Andrzeja Leppera (2011 r.). Z osobą tą związane są także największe sukcesy partii, jak dwukrotna reprezentacja w parlamencie w latach 2001–2005 i 2005–2007, jako w obu przypadkach trzeciej siły politycznej.

Po śmierci Leppera można było obserwować już ostateczny upadek znaczenia tej organizacji, mimo że formalnie partia wciąż jeszcze istniała. Przykładem zasadności takiego zawężenia czasowego badań jest fakt, że program społeczno-gospodarczy Samoobrony zamieszczony na jej stronie internetowej jest sygnowany jeszcze przez Andrzeja Leppera [*Program społeczno-gospodarczy*]. Podobnie ma się sytuacja z większością dorobku programowego tej partii.

Zagadnienie wizji państwa prezentowane przez Samoobronę jest o tyle istotne, że była to partia, która w pierwszym dziesięcioleciu XXI w. przyciągała znaczną uwagę na polskiej scenie politycznej. Podstawową trudność właściwego zdiagnozowania tego wyzwania badawczego stanowi jednak brak jasności ideowej i programowej tej partii, co przejawia się w problemach klasyfikowania jej pośród nurtów ideowych na polskiej scenie politycznej¹. Jest to bardzo ważne z tego względu, że częste określanie Samoobrony jako partii antysystemowej, populistycznej czy partii protestu ma daleko idące konsekwencje, gdyż wynika z postrzegania przez nią roli i zadań państwa oraz w ogóle jej podejścia do demokracji jako takiej. Eklektyzm światopoglądowy Samoobrony sprawia, że trudno jest określić filozofię rządzenia, jaką prezentuje ta partia. Dodatkowo, w działalności Samoobrony oraz w rozwoju jej myśli politycznej jasno widać wyraźną ewolucję oraz zmiany programowe. Związane jest to po części z populistycznym charakterem tej partii, co dodatkowo udowadnia pogląd, że deklaracje programowe Samoobrony należy traktować z dużą rezerwą.

2. Koncepcja ustroju politycznego państwa

Samoobrona w swej wizji państwa zakładała zerwanie z ciągłością ustroju III RP (podobnie jak PiS i Liga Polskich Rodzin). Odróżniała ją to od takich partii jak choćby Platforma Obywatelska, Polskie Stronnictwo Ludowe, Sojusz Lewicy Demokratycznej, które z kolei dążyły do naprawy i udoskonalenia dotychczasowego ustroju państwowego [Kuciński 2006, s. 102]. Samoobrona opowiadała się za silnym interwencjonizmem państwa, które powinno spełniać wiele funkcji, m.in. kontrolować procesy gospodarcze i zapewniać miejsca pracy. Według deklaracji Samoobrona „politykę społeczno-gospodarczą państwa opiera na koncepcji trzeciej drogi, stanowiącej podstawę *Programu Społeczno-Gospodarczego Samoobrony RP*” [*Główne założenia...* 2004].

Samoobrona swe propozycje kształtu systemu władzy w Polsce zawarła najpełniej w projekcie konstytucji własnego autorstwa. Najważniejsze postanowienia

¹ Zagadnienie typologizacji Samoobrony RP jako partii politycznej autor niniejszego artykułu szczegółowo omawia w pracy [Lisiakiewicz 2014].

w kwestiach konstytucyjnych proponowane przez Samoobronę to [*Główne założenia...* 2004]:

- 1) wprowadzenie jednoizbowego parlamentu (sam Sejm, bez Senatu),
- 2) dwustopniowy podział terytorialny (wzmocnienie roli samorządów gminnych w miejsce zlikwidowanych powiatów),
- 3) likwidacja Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji,
- 4) likwidacja Rady Polityki Pieniężnej,
- 5) postulat jednoosobowej konstytucyjnej odpowiedzialności Prezesa Narodowego Banku Polskiego za prowadzenie polityki pieniężnej oraz współodpowiedzialności Prezesa Narodowego Banku Polskiego za politykę gospodarczą państwa i zatrudnienie,
- 6) nadanie Sejmowi uprawnień kontrolnych w stosunku do Narodowego Banku Polskiego poprzez wprowadzenie instytucji akceptacji sprawozdań z wykonania zadań przedstawianych przez prezesa NBP oraz prawa do składania wniosku do prezydenta RP o odwołanie prezesa NBP, w wyniku braku akceptacji,
- 7) możliwość zwiększenia długu publicznego do poziomu niezbędnego do zapewnienia podstawowych praw konstytucyjnych obywateli oraz rozwoju gospodarczego państwa,
- 8) likwidacja immunitetu parlamentarnego we wszelkiej postaci,
- 9) nadanie urzędowi Prezydenta RP statusu władzy wykonawczej z odpowiednimi uprawnieniami i obowiązkami,
- 10) wprowadzenie systemu mieszanego w wyborach do Sejmu z możliwością wyboru co najmniej 50% posłów w jednomandatowych okręgach wyborczych.

Zasadniczo wiele rozwiązań w projekcie konstytucji proponowanym przez Samoobronę, jak choćby zasady ustrojowe określające charakter państwa, było podobnych do obowiązującej Konstytucji RP z 1997 r. Przykładowo w swym projekcie Samoobrona podkreślała, że „Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej” [*Projekt Konstytucji...* 2004, art. 2]. W detalach można jednak znaleźć kilka zasadniczych zmian [Kuciński 2006, s. 109]. Pojawiają się także sformułowania i zasady nowatorskie, ale często mało jednoznaczne. Dla przykładu w art. 121 stwierdzono, że „Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej prowadzi politykę wewnętrzną i zagraniczną Rzeczypospolitej Polskiej” [*Projekt Konstytucji...* 2004], dano mu zatem prerogatywy, które w zasadzie wprowadzałyby ustrój prezydencki, i taką formę rządów deklarowała Samoobrona [*Kto pyta...* 2005]. W projekcie partii Leppera brakowało instytucji kontrasygnaty aktów prezydenckich, prezydent posiadał samodzielne uprawnienia do powoływania i odwoływania Rady Ministrów – nie musiałaby ona uzyskiwać od Sejmu wotum zaufania, dodatkowo miały możliwość „wymuszania” na premierze złożenia dymisji rządu, Rada Gabinetowa posiadałaby moc decyzyjną. Praktycznie jednak byłyby to system półprezydencki.

Rząd posiadałby dużo mniejsze kompetencje niż w Konstytucji RP z 1997 r. [Kuciński 2006, s. 131–132]. Sejm natomiast, po zniesieniu Senatu, byłby wyraźnie wzmocniony, jako jedyny reprezentant narodu [Kuciński 2006, s. 128].

Dodatkowo Samoobrona wyposażała prezydenta w możliwość wydawania dekretów z mocą ustawy, które byłyby źródłami powszechnie obowiązującego prawa (art. 91, ust. 1). Z dalszych zapisów jej projektu wynika jednak, że prezydent mógłby wydawać dekryty jedynie w sytuacjach nadzwyczajnych, a więc katalog owych źródeł w normalnych warunkach funkcjonowania państwa także nie ulegałby zmianie w porównaniu ze stanem istniejącym [Kuciński 2006, s. 124].

Propozycje Samoobrony dotyczące zmian w ogniwach władzy sądowniczej miały głównie charakter organizacyjny. Partia opowiadała się za ograniczeniem immunitetu sędziowskiego. Samoobrona proponowała ograniczenie kadencji Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego oraz Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego do czterech lat oraz pewne zmiany w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym, a także w zakresie skutków jego orzeczeń [Kuciński 2006, s. 135]. Samoobrona optowała wyraźnie za IV RP, dając wyraz negatywnemu stanowisku wobec Konstytucji RP z 1997 r., jednak wiele jej propozycji było zbieżnych z ustawą zasadniczą z 1997 r. [Kuciński 2006, s. 138].

W sprawach dotyczących samorządu terytorialnego Samoobrona zgadzała się z obowiązującą konstytucją. Różnice dotyczyły następujących kwestii [Kuciński 2006, s. 119]:

- przyjęcia dwustopniowej struktury samorządu terytorialnego (gmina, województwo),
- niezapisywania w konstytucji zasady decentralizacji władzy publicznej,
- wyłączenia województwa z funkcji nadzoru nad działalnością jednostek samorządu terytorialnego.

Wśród rozwiązań, które różnicują projekt Samoobrony od obowiązującej Konstytucji, można znaleźć zapis o referendum, w którym uczestnictwo miałyby być obligatoryjne (art. 89). Także wszelka zmiana w konstytucji musiałaby pociągać za sobą konieczność przeprowadzenia tego typu głosowania (art. 120) [*Projekt Konstytucji...* 2004].

W kwestii zasad ustrojowych określających charakter państwa można stwierdzić, że ich katalog zawarty w projektach konstytucji Samoobrony (w rozdziale zatytułowanym „Rzeczpospolita”) był taki sam jak ten istniejący w obowiązującej Konstytucji z 1997 r. Obejmował zwłaszcza zasady ustrojowe, jak: zwierzchnictwo narodu, demokratycznego państwa prawnego, łączenia form demokracji przedstawicielskiej z formami demokracji bezpośredniej, podziału władzy, społeczeństwa obywatelskiego, społecznej gospodarki rynkowej. W szczegółowych ujęciach obserwuje się jednak pewne różnice. W projekcie Samoobrony dotyczyło to zasady podziału władzy (chodziło tutaj o odmienną strukturę władzy ustawodaw-

czej), a zwłaszcza zasady społecznej gospodarki rynkowej (w ujęciu Samoobrony zasada ta została bardziej sprecyzowana niż dotychczas – „wolność działalności gospodarczej, aktywna rola państwa w gospodarce narodowej i zrównoważony podział dochodu narodowego, równoprawność różnych form własności, prawo do pracy, samorządność i solidarność społeczną oraz dialog i współpracę partnerów społecznych – pracodawców z pracobiorcami” – art. 20) [Kuciński 2006, s. 109].

Samoobrona nie wskazywała wprost ideowych podstaw własnej wizji państwa zawartej w projekcie konstytucji RP. Z niektórych sformułowań programu tej partii można wnioskować, że chciała ona nawiązywać – zwłaszcza w warstwie gospodarczej i społecznej – do nauki papieża Jana Pawła II, odrzucała zaś zdecydowanie koncepcje liberalne. Jednak w projekcie konstytucji RP autorstwa Samoobrony występowały różne wartości – chrześcijańsko-demokratyczne, narodowe, socjaldemokratyczne, a nawet liberalno-demokratyczne [Kuciński 2006, s. 102].

3. Model gospodarki

W kwestiach związanych z wyborem gospodarczej drogi rozwoju Polski Samoobrona, określała się jako jedyna reprezentantka „lewicy patriotycznej”. Deklarowała także wybór socjalliberalnej drogi rozwoju. Droga ta miała być przeciwieństwem neoliberalizmu [Trzecia Droga... 2006]. We wcześniejszych programach, np. z 2003 r., Samoobrona RP twierdziła, że opowiada się „w polityce ekonomicznej za koncepcją Trzeciej Drogi i przyjmuje ją za podstawę swego programu gospodarczego. W ramach tego programu właściwą rangę i pełną realizację uzyskać muszą fundamentalne prawa człowieka: prawo do pracy, godziwej za nią zapłaty, prawo do zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych, prawo do zachowania zdrowia i opieki zdrowotnej, prawo do oświaty, nauki i równych szans życiowych. Do tego dochodzi: szacunek dla życia w każdej formie, uznanie roli rodziny, narodu, tradycji obyczajowej, społecznej życzliwości i solidaryzmu społecznego. To zasadnicze elementy nowego charakteru stosunków międzyludzkich” [Program społeczno-gospodarczy].

Oceniając panujący w III RP system polityczno-gospodarczy, partia twierdziła, że „nie można zbudować nowoczesnego państwa na podstawie dziewiętnastowiecznego liberalizmu rynkowego, skrajnie liberalnej wersji kapitalizmu. Dalsza kontynuacja liberalnej ortodoksji w gospodarce może nieuchronnie pogłębić zapaść cywilizacyjną. Osiągnięcie celów społecznych takich, jak skuteczna walka z bezrobociem i ubóstwem, poprawa świadczeń publicznych, zwłaszcza w ochronie zdrowia i szkolnictwie, jest w tym systemie niemożliwa” [Program społeczno-gospodarczy]. Samoobrona zapowiadała także rozliczenie wszelkich afer i niewłaściwie przeprowadzonej prywatyzacji majątku państwowego. Tym

niemniej nie była przeciwniczką prywatyzacji jako takiej. Jej zdaniem winna być ona przeprowadzana w oparciu o szczegółowe regulacje ustawowe [*Jak można ratować...*].

W 2006 r. w nowym programie A. Lepper, deklarując socjalliberalizm, wyprzedził ataki i sam odpowiadał sobie na pytanie: „Czy Andrzej Lepper zmienił poglądy?”, pisząc, że „określenie socjalliberalizmu to jest połączenia liberalizmu, czyli wolności w działalności gospodarczej, nauce, kulturze, oświacie, swobodach zrzeszania się, wyrażania poglądów i ocen, z zabezpieczeniem socjalnym dla osób tego potrzebujących, oznacza w praktyce odrzucenie pazernego kapitalizmu i doktrynerskiego socjalizmu oraz wyznacza tym samym Trzecią Drogę” [*Trzecia Droga...* 2006]. Przykłady tego typu rozwiązań Lepper widział w państwach skandynawskich. Nowe podejście partii do ekonomii zakładało oparcie gospodarki narodowej na sektorze prywatnym, ze szczególnym uwzględnieniem sektora małych i średnich przedsiębiorstw oraz rodzinnych gospodarstw rolnych. W dokumentach programowych partii zaczęto pisać już nie o własności państwowej, lecz o szczególnej ochronie państwa względem sektorów strategicznych, takich jak sektor energetyczny, infrastruktura transportowa, przemysł zbrojeniowy, wydobywczy oraz bankowość i ubezpieczenia [Piskorski 2004, s. 171].

Partia deklarowała, że podstawy ideowe polityki gospodarczej czerpie z nurtów lewicowych, jednak swoje zapatrywania nazywała „lewicowością patriotyczną”, której postulaty to budowa „państwa silnego i sprawnego, które zasłużenie budzić będzie szacunek wszystkich obywateli, jako gwarant ich bezpieczeństwa, a tym samym tworzyć będzie strukturę, z którą będą chcieli się utożsamiać” [*Trzecia Droga...* 2006]. Dodatkowo zapewniano, że „tradycjami, z których czerpie Samoobrona, są przedwojenna Polska Partia Socjalistyczna i Polskie Stronnictwo Ludowe «Wyzwolenie», czyli partie lewicy patriotycznej, jaką na polskiej scenie politycznej reprezentować chce ten oddolny ruch krzywdzonych przez 20 lat Polaków” [Jankowski 2010]. Deklarując socjalliberalizm, trzecią drogę i lewicowość patriotyczną, Samoobrona podkreślała odcięcie się od neoliberalizmu: „Państwo oparte na chorych założeniach neoliberalizmu, państwo (nocny stróż) – takiego szacunku nigdy budzić nie będzie. Tym bardziej że w III Rzeczypospolitej ten stróż stanowi dekoracyjną fasadę, pozostawiając chaos i anarchię” [*Trzecia Droga...* 2006]. Dodatkowo partia podkreślała, że „inspirację dla swojego programu Samoobrona RP czerpie ze społecznej nauki Kościoła oraz omówionych wyżej najważniejszych [lewicowych – przyp. autora] nurtów europejskich” [*Trzecia Droga...* 2006]. Cytuje także bardzo często słowa Jana Pawła II, które są odwołaniem do społecznej nauki Kościoła, np. „Papież Jan Paweł II powiedział, że *nie do przyjęcia jest twierdzenie, jakoby po klęsce socjalizmu realnego kapitalizm pozostał jedynym modelem organizacji gospodarczej*” [*Trzecia Droga...* 2006]. Ten cytat odnajdujemy w wielu dokumentach Samoobrony już od momentu jej powstania.

Problemy gospodarcze państwa Samoobrona najczęściej chciała rozwiązywać za pomocą polityki monetarnej i kredytowej [Piskorski 2004, s. 168]. Stąd wszelkie problemy, kryzysy w państwie, zdaniem tej partii, wynikają z niewłaściwie prowadzonej polityki w tych właśnie dziedzinach. Dlatego też naczelne hasło tej partii brzmiało: „Balcerowicz musi odejść”. Dla Samoobrony najważniejszą przyczyną załamania się sytuacji finansowej przedsiębiorstw oraz główną barierą rozwoju gospodarczego Polski nie były rzekome wysokie koszty pracy, ale utrzymywanie przez Radę Polityki Pieniężnej wysokich stóp procentowych banku centralnego i nierealny kurs polskiego złotego wobec innych głównych walut (USD i euro) [*Program społeczno-gospodarczy*].

Jak widać, zapatrywania na sprawy gospodarcze i odwołania ideowe Samoobrony stanowią bardzo niespójny zasób populistycznych haseł. Często takie określenia jak „lewica patriotyczna”, która ma opierać się w swych działaniach na społecznej nauce Kościoła, wywołują pewną konsternację. Dodatkowo te odwołania wsparte są propozycjami konkretnych posunięć, które także są prostym bazowaniem na nastrojach społecznych i trudno doszukać się w nich racjonalizmu. Samoobrona planowała w sferze gospodarki m.in. „działanie systemowe, polegające na całościowym rozwiązywaniu problemów jej funkcjonowania i rozwoju. Samoobrona RP postulowała przyjęcie zasady współodpowiedzialności Narodowego Banku Polskiego i Rady Polityki Pieniężnej za politykę ekonomiczną, a nie tylko za wąsko pojmowaną politykę pieniężną” [*Program społeczno-gospodarczy*]. Ponadto twierdziła, że „realne jest wyjście z kryzysu poprzez wprowadzenie szerokiego frontu robót publicznych w jednej lub w kilku wybranych dziedzinach gospodarki. Budowa dróg i mieszkań oraz obiektów chroniących środowisko naturalne to koło zamachowe, mogące skutecznie pobudzić naszą gospodarkę, dać setkom tysięcy ludzi zatrudnienie” [*Program społeczno-gospodarczy*]. Te proste lekarstwa na uzdrowienie sytuacji w kraju nie były jednak wsparte merytorycznymi odpowiedziami, np. skąd wziąć środki na tego typu działalność.

Samoobrona RP stała także na stanowisku, że „większość środków produkcji powinna się znajdować w rękach prywatnych, lecz dla uporządkowania i konsolidacji całej gospodarki narodowej niezbędne jest określenie strategicznych obszarów, które z racji ważnych dla bezpieczeństwa państwa funkcji muszą korzystać ze szczególnej jego ochrony”. Twierdziła, że „przywrócenie pojęcia gospodarki narodowej jako obszaru działania państwa w kluczowych jej dziedzinach jest warunkiem koniecznym dla realizacji tak postawionego celu, jakim jest osiągnięcie stabilizacji i harmonijnego rozwoju polskiej gospodarki oraz budowa silnego i skutecznego państwa” [*Trzecia Droga... 2006*].

Samoobrona dość enigmatycznie przedstawiała swoją wizję relacji państwo-gospodarka, nazywając ją społeczną gospodarką rynkową, rozumianą „jako model łączący ekonomiczną rolę państwa, alokacyjną rolę rynku i stanowiącą

rolę samorządu w ramach mechanizmu funkcjonowania gospodarki narodowej”. Dodawała także, że „socjalliberalny model państwa, w myśl koncepcji Trzeciej Drogi, dopuszcza tyle liberalizmu w gospodarce, ile jest to możliwe dla osiągnięcia dynamicznego i zrównoważonego rozwoju gospodarki oraz tyle interwencji państwa w gospodarce, ile jest to konieczne dla zabezpieczenia podstawowych potrzeb społecznych i bezpieczeństwa socjalnego obywateli” [*Trzecia Droga...* 2006].

Partia twierdziła, że przedstawia w swoim projekcie konstytucji „konkretną wizję Państwa o ustroju, który gwarantować będzie wszystkim Polakom poczucie bezpieczeństwa socjalnego i ekonomicznego oraz czytelnie wskaże, kto jest odpowiedzialny za konkretne decyzje polityczne” [Kuciński 2006]. Samoobrona oceniała (w sposób pozbawiony jednak merytorycznych argumentów), że obowiązująca Konstytucja RP z 1997 r. nie przyczynia się do unowocześnienia kraju i respektowania podstawowych praw obywatelskich. Takie wymogi miał z kolei spełniać jej projekt konstytucji, który jednak w kwestii celów i funkcji państwa był identyczny z katalogiem celów państwa sformułowanych w obowiązującej Konstytucji RP. Główne spośród nich to: strzeżenie niepodległości i nienaruszalności terytorium, gwarantowanie wolności i praw jednostki oraz bezpieczeństwa obywateli, strzeżenie dziedzictwa narodowego, zapewnienie rzetelności sprawności w działaniu instytucji publicznych, zapewnienie ochrony środowiska przy kierowaniu się zasadą zrównoważonego rozwoju, stwarzanie warunków upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, udzielanie pomocy Polakom zamieszkałym za granicą.

Samoobrona szczególnie znaczenie przywiązywała do realizacji przez państwo funkcji gospodarczej, kulturalno-wychowawczej i socjalnej [Kuciński 2006, s. 106–108]. Była zdania, że w gospodarce narodowej do państwa należy szczególnie pięć zasadniczych funkcji:

- 1) tworzenie podstaw prawno-instytucjonalnych funkcjonowania rynku i całej gospodarki narodowej,
- 2) kierowanie polityką makroekonomiczną (ogólnogospodarczą), tj. strukturalną (przemysłową, budowlaną, transportową, handlową, rolną, w zakresie usług i in.) i finansową (fiskalną i pieniężną),
- 3) inwestowanie w kapitał ludzki (w edukację wszystkich szczebli i naukę), infrastrukturę (transportową i inną) i podstawowe usługi socjalne,
- 4) zabezpieczenie dla najuboższych grup społecznych,
- 5) ochrona środowiska naturalnego.

Dla zapewnienia sterowności i skuteczności państwa i gospodarki niezbędne byłoby wzmocnienie władzy wykonawczej, wprowadzenie, zamiast obecnego systemu parlamentarnego-gabinetowego, systemu prezydenckiego [*Kto pyta...* 2005].

Samoobrona demagogicznie proponowała uruchomienie silnych instrumentów wzrostu gospodarczego, który powinien kształtować się w przedziale 7–9% rocznie, w tym:

1) reformę podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT), polegającą na wprowadzeniu czwartej grupy podatkowej w wysokości 50% dla dochodów osobistych powyżej 100 tys. zł rocznie [*Program społeczno-gospodarczy*] oraz wprowadzeniu kwoty wolnej od podatku na poziomie minimum socjalnego, co nie tylko uwolni od podatku osoby najniżej zarabiające – z pracy, rent, emerytur i zasiłków, ale wywoła także impuls popytowy na rynku wewnętrznym w wysokości co najmniej 13 mld zł;

2) zmniejszenie podatku od dochodów przedsiębiorców (firm i osób fizycznych), do 10%, aby pozostawić im wypracowaną akumulację na rozwój i zwiększyć popyt na rynku wewnętrznym o ok. 2,5 mld zł;

3) wprowadzenie powszechnych zasiłków na poziomie minimum socjalnego dla bezrobotnych, którzy nie z własnej winy nie mogą znaleźć pracy, i w ten sposób zapewnić uczciwym ludziom legalne źródła utrzymania oraz zwiększyć popyt na rynku wewnętrznym o ok. 25,5 mld zł;

4) wprowadzenie podatku obrotowego w wysokości do 2,5%, który zapewnić miał wpływy do budżetu ok. 43 mld zł, i nie tylko pokryć wydatki oraz ubytki budżetowe wynikające z przyjętych reform (razem ok. 41 mld zł), ale pozwolić na rozpoczęcie stopniowego zmniejszania deficytu budżetowego;

5) rozwiązanie w 60% rezerwy rewaluacyjnej NBP, a wypłacony z tego tytułu do budżetu zysk, w wysokości ok. 16 mld zł, po zdeponowaniu w Banku Gospodarstwa Krajowego, miał stanowić zabezpieczenie akcji niskooprocentowanych kredytów dla rodzimych przedsiębiorstw produkcyjnych, usługowych i handlowych;

6) przeniesienie ok. 80% rezerw dewizowych, tj. ok. 30 mld USD, z zagranicy do kraju, ulokowanie ich w BGK i na podstawie tego depozytu rozwinięcie szerokiej akcji kredytowej na inwestycje infrastrukturalne dla jednostek samorządu terytorialnego starających się o współfinansowanie inwestycji ze środków Unii Europejskiej.

Samoobrona twierdziła, że wzrost popytu na rynku wewnętrznym w połączeniu z zapewnieniem kredytowania rodzimych przedsiębiorstw w ramach szerokiego programu inwestycji infrastrukturalnych jednostek samorządu terytorialnego dawałby podstawę do wykorzystania krajowych, wewnętrznych sił polskiego biznesu do rozwoju i tworzenia miejsc pracy oraz wykorzystania należnych Polsce środków z funduszy strukturalnych UE [*Trzecia Droga...* 2006].

Realizacja programu socjalnego wymagałaby wprowadzenia takich instrumentów polityki mieszkaniowej państwa, jak:

- kredyty preferencyjne na budownictwo mieszkaniowe,
- ułatwienia w pozyskiwaniu terenów pod budownictwo,
- szczególne wsparcie dla młodych rodzin,
- ulgi podatkowe stymulujące rozwój budownictwa.

Dla uporządkowania i konsolidacji całej gospodarki narodowej niezbędne byłoby określenie strategicznych obszarów, które z racji ważnych dla bezpieczeństwa państwa funkcji muszą korzystać ze szczególnej jego ochrony. Partia chciała odzyskać kontrolę państwa nad strategicznymi działami gospodarki i zapewnić im prawidłowy rozwój. Chodziło tu o takie sektory, jak:

- przemysł surowcowy i wydobywczy,
- energetyka,
- przemysł zbrojeniowy,
- infrastruktura transportowa (w tym Polskie Koleje Państwowe),
- bankowość i ubezpieczenia.

Dziedziny gospodarki, w których państwo powinno zaangażować środki w celu ich odbudowy i rozwoju, to zdaniem Samoobrony [*Program społeczno-gospodarczy*]:

- rolnictwo i przemysł rolno-spożywczy,
- budownictwo i infrastruktura,
- przemysł elektroniczny,
- leśnictwo i przemysł drzewny,
- mała i średnia przedsiębiorczość,
- przemysł lekki.

Wsparciem dla rodzimej przedsiębiorczości miałyby się także stać radykalna zmiana ustawy o zamówieniach publicznych, która zarezerwowałaby udział w przetargach ogłaszanych przez jednostki rządowe i samorządowe podmiotom krajowym [Piskorski 2004, s. 169].

4. Rolnictwo

Samoobrona jako partia o rodowodzie chłopskim posiadała bardzo rozbudowany program dotyczący wsi. Od samego początku powstania podkreślała zapaść rolnictwa po 1989 r. i kreśliła obraz katastrofalnego jego stanu. Podawała m.in., że dochodowość w tym sektorze gospodarki do 2003 r. spadła o 50%. Rolnicy, zdaniem tej partii, to grupa społeczna o najniższych dochodach, podobnie jak rodziny utrzymujące się z pomocy socjalnej. Według wyliczeń partii dochody na jedną osobę w rolniczym gospodarstwie domowym były o 27% niższe niż w rodzinach pracowniczych i o 26% – niż w rodzinach emerytów i rencistów. Zdecydowana większość rodzin wiejskich – 71,2% – żyła poniżej granicy

minimum socjalnego, 23% – poniżej ustawowej granicy ubóstwa, a 12,6% – poniżej minimum egzystencji [*Program społeczno-gospodarczy*].

Zdaniem Samoobrony ten stan polskiego rolnictwa jest nieprzypadkowy „i nosi wszelkie znamiona realizacji podstępного planu sprowadzenia polskiego rolnictwa i polskiego przemysłu rolno-spożywczego do roli swoistego skansenu” [*Program społeczno-gospodarczy*]. Samoobrona określała wręcz politykę państwa wobec rolnictwa jako walkę z polskością: „Do walki z niezłomnymi obrońcami narodu polskiego wykorzystują one całą siłę państwa z jego aparatem propagandowym i organami ścigania. Nie pomagają szarże policji, bojowe wozy opancerzone, broń palna, nie pomogło wykorzystanie całego aparatu represji, prokuratury i systemu sądownictwa” [*Program społeczno-gospodarczy*]. Wzywa zatem rolników do obrony ziemi niczym do walki przeciw najeźdźcy: „Bronimy ziemi naszych ojców, jako dobra fundamentalnego i najcenniejszego. Każda zagroda, każde gospodarstwo rolne staje się bastionem oporu przeciwko obłądnej, antynarodowej polityce rodzimych i zagranicznych liberałów, realizujących zgubne dla nas koncepcje wyrażające interesy obcego kapitału” [*Program społeczno-gospodarczy*]. Partia w związku z tym zdecydowanie przeciwstawiała się zgodzie na sprzedaż polskiej ziemi obcokrajowcom [*Program społeczno-gospodarczy*].

Samoobrona postulowała wzmocnienie roli państwa w regulacji procesów gospodarczych w rolnictwie, m.in. poprzez przyznanie Agencji Rynku Rolnego rzeczywistej roli regulatora rynku rolnego, gdyż do tej pory dysponowała ona bardzo skromnymi środkami finansowymi, „była (...) zwykłym oszustwem i marnotrawieniem środków publicznych”. Dla wspomżenia polskich rolników Samoobrona chciała ograniczenia importu produktów rolnych, a w niektórych działach nawet całkowitego jego zablokowania [*Program społeczno-gospodarczy*].

Aby uratować polskie rolnictwo, partia nawoływała do spełnienia następujących postulatów [*Kto pyta... 2005*]:

- równego traktowania wszystkich gospodarstw rolnych bez względu na formę własności (indywidualnej, spółdzielczej i innej),
- wspierania spółdzielczości rolniczej i wiejskiej, jako gospodarczej organizacji rolników, na wzór rozwiązań w innych krajach europejskich (podatki, kredyty, ubezpieczenia, nowoczesne prawo spółdzielcze),
- wprowadzenia prawidłowych zasad ekonomii w rolnictwie tak, „aby rolnik wiedział, co ma produkować, w jakich ilościach, komu i po jakich cenach ma sprzedawać swoje produkty oraz kiedy otrzyma zapłatę”,
- określenia i wprowadzenia cen minimalnych w rolnictwie, gwarantujących dochodowość produkcji,
- ustabilizowania produkcji i cen, poprzez wprowadzenie systemu powszechnych, wieloletnich kontraktów skupowych,

- wprowadzenia kredytowania, uwzględniającego cykl i specyfikę produkcji rolnej,
- uszczelnienia granicy celnej, monitoringu i pełnej kontroli państwa w zakresie importu towarów rolno-spożywczych,
- wprowadzenia paliwa rolniczego (bonów paliwowych dla rolników),
- uporządkowania systemu podatkowego z uwzględnieniem zerowej stawki podatkowej VAT dla rolnictwa,
- wprowadzenia powszechnego ubezpieczenia płodów rolnych i zwierząt,
- corocznego sporządzania bilansu potrzeb żywnościowych kraju oraz określenia poziomu rezerw strategicznych kraju,
- promowania odnawialnych źródeł energii, ze szczególnym uwzględnieniem biopaliw płynnych.

Samoobrona w swoim programie społeczno-gospodarczym domagała się renegocjacji kwot produkcyjnych w rolnictwie i postulowała wielokrotne ich zwiększenie, np. podwojenie produkcji mlecznej, produkcji tytoniu, wydatnego zwiększenia kwot cukrowych, produkcji zwierzęcej. Deklarowała zdecydowany sprzeciw wobec zaproponowanej przez stronę europejską wysokości dopłat, twierdząc, że „dopłaty do produkcji rolnej będą w Polsce 20–30 razy niższe niż w pozostałych krajach UE” [*Program społeczno-gospodarczy*]. W polityce wewnętrznej sprzeciwiała się reformie Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego [Piskorski 2004, s. 172].

5. Koncepcja społeczeństwa i polityki społecznej

W kwestiach ustrojowych dotyczących problematyki społecznej Samoobrona zaciekle krytykowała rozwiązania panujące w III Rzeczypospolitej: „Ustrój społeczno-ekonomiczny Rzeczypospolitej Polskiej nie jest ustrojem równych szans życiowych, ustrojem sprawiedliwości społecznej, lecz ustrojem oligarchicznym, opartym na dzikim kapitalizmie, na wynaturzeniach tzw. wolnego rynku” [*Trzecia Droga...* 2006]. Jak deklarowała, wyjście z tej sytuacji wymaga znacznego wysiłku legislacyjnego i organizacyjnego, przebudowy całego systemu zabezpieczenia społecznego, nowej wizji polityki społecznej [*Program społeczno-gospodarczy*].

Andrzej Lepper wraz ze swoją Samoobroną starał się kreować na obrońcę ludu, pokrzywdzonych. Stąd tematyka polityki społecznej była zawsze bardzo istotna w programach i działalności Samoobrony. W pierwszych latach działalności Samoobrony celem jej różnorodnych działań było zwrócenie uwagi władz i społeczeństwa na dramatyczną, zdaniem Leppera, sytuację w rolnictwie. Taktyka Samoobrony była skuteczna. Często doprowadzała do rozmów z przedstawicielami

rządu, uzyskania dotacji na interwencyjny skup, ustalenia minimalnych cen skupu, np. rzepaku, pszenicy, żyta oraz żywca. Wszelkie działania Leppera przyciągały zainteresowanie mediów, przysparzając mu popularności, a kary, jakie ponosił, były niezbyt dotkliwe [Gałkiewicz 2000, s. 55–56]. Partia także w kolejnych latach swego funkcjonowania prezentowała różnorakie formy wsparcia dla protestujących grup społecznych, jak np. górników, wydając odezwy popierające roszczenia górnicze i ich obawy w kwestiach prywatyzacyjnych [*Stanowisko uczestników...* 2004].

Wizja społeczeństwa w myśli politycznej Samoobrony, podobnie jak w innych kwestiach, była mało spójna i mało konkretna. Zaobserwować w niej można bardzo dużo haseł i propozycji populistycznych. Samoobrona krytykowała liberalną wizję społeczeństwa indywidualistycznego. Była zwolenniczką solidaryzmu społecznego i państwa opiekuńczego. Widać to było bardzo wyraźnie choćby w propozycjach projektu konstytucyjnego, gdzie Samoobrona nakładała na państwo obowiązek zapewnienia pracy obywatelom (art. 68, pkt 5), a w przypadku gdy pozostawali bez pracy nie z własnej woli, państwo miałoby obowiązek zapewnienia zabezpieczenia społecznego (art. 70) [*Projekt Konstytucji...* 2004]. Przykładem solidaryzmu społecznego był też wspomniany wcześniej pomysł wprowadzenia czwartej grupy podatkowej o stawce w wysokości 50% i sprzeciw wobec podatku liniowego [*Program społeczno-gospodarczy*]. Jak jednak realnie te propozycje należałoby przeprowadzić, Samoobrona nie podawała. Partia była przeciwniczką pomysłów obniżenia podatków najbogatszym obywatelom kraju, gdyż to nie przyczyniłoby się, jej zdaniem, do wzrostu inwestycji w gospodarce i zmniejszenia bezrobocia. Dla Samoobrony podatek liniowy to podważanie idei solidaryzmu społecznego leżącego u podstaw każdej państwowości [*Program społeczno-gospodarczy*].

W sferze ideologicznej Samoobrona zdawała się łączyć postulaty lewicowe (np. osłon socjalnych) z pravicowymi (epatowanie wartościami narodowymi): „Lewica patriotyczna pamięta o tradycjach, kulturze i tożsamości narodowej. W zagrożonym globalizacją świecie stoi na straży wartości narodowych. Strażnikiem wartości narodowych powinno być właśnie silne, nastawione na realizację społecznych interesów państwo” [*Trzecia Droga...* 2006]. Partia domagała się odejścia od liberalno-korupcyjnego modelu państwa na rzecz, jak deklarowała, koncepcji socjalliberalnej, opartej na stosunkach międzyludzkich, wynikających z wielowiekowych tradycji narodowych, wartości chrześcijańskich oraz dorobku lewicy patriotycznej. Główne wartości współczesnej cywilizacji europejskiej, które popierała Samoobrona to [*Trzecia Droga...* 2006]:

– najwyższa wartość to silne, narodowe państwo, w którym obywatele są jedy-
nymi, suwerennymi gospodarzami, realizującymi swoje cele i dążenia w ramach
funkcjonujących w państwie norm praworządności i demokratycznych procedur,

- nadrzędnym zadaniem państwa jest zapewnienie rozwoju i godnego życia rodzinie, w oparciu o powszechny dostęp do pracy,
- obywatele mają powszechny i nieograniczony statusem materialnym dostęp do edukacji, opieki zdrowotnej i bezpieczeństwa,
- państwo jest uczestnikiem ekonomicznych, politycznych i obronnych wspólnot międzynarodowych, współgwarantujących rozwój i bezpieczeństwo.

Polityka społeczna państwa, według analizowanej partii, powinna opierać się na gwarancjach i prawach socjalnych zapisanych w Konstytucji RP. Polska powinna być nowoczesnym, demokratycznym państwem prawa. Samoobrona RP deklaruje dążenie do urzeczywistnienia realnej, a nie tylko formalnej demokracji, realnej praworządności i rzeczywistej sprawiedliwości społecznej. Partia podkreślała, że chodzi tu o równoprawny dostęp do podstawowych dóbr oraz usług, jakie państwo świadczy na rzecz swoich obywateli. Postulowała sprawiedliwy podział tych zasobów. Cały wysiłek państwa powinien być ukierunkowany zarówno na wzrost gospodarczy, jak i na realizację najważniejszych celów społecznych [*Program społeczno-gospodarczy*].

Według partii Leppera kluczem do rozwiązania problemu bezrobocia w Polsce, lub przynajmniej zmniejszenia jego skali, miałyby być zmiana polityki pieniężnej Narodowego Banku Polskiego i Rady Polityki Pieniężnej. To wysokie stopy procentowe kredytów inwestycyjnych, produkcyjnych i konsumpcyjnych, zdaniem Samoobrony, w znacznym stopniu przyczyniały się do braku miejsc pracy. Kryzys w tej materii spowodowany był polityką utrzymywania wysokich stóp procentowych banku centralnego oraz „polityką wysysania pieniądza” z polskiego systemu bankowego, za pomocą różnego rodzaju manipulacji i instrumentów finansowych [*Program społeczno-gospodarczy*]. Samoobrona postulowała także powrót do merkantylnych metod gospodarczych w postaci ochrony celnej, która miałyby powstrzymać niekontrolowany import towarów, szczególnie o niskim stopniu przetworzenia, które z powodzeniem mogłyby być produkowane w Polsce [*Program społeczno-gospodarczy*]. Istotnym problemem była także walka z bezrobociem na terenach wiejskich. Bariery rozwoju gospodarczego tych terenów miałyby być niedostateczny rozwój infrastruktury. Skutkowało to brakiem inwestycji przemysłowych. Rozwiązanie problemu obszarów wiejskich przyczynić się miało do rozwoju innych branż, które korzystałyby z popytu rynkowego ludności wiejskiej, produkując na ich rzecz, a to skutkowałooby ogólnym zmniejszeniem bezrobocia [*Program społeczno-gospodarczy*].

Samoobrona chciała także walczyć z palącymi problemami społecznymi, jak problem niedożywienia i głodu, szczególnie wśród dzieci i młodzieży, problemy emerytów i rencistów, najslabiej zarabiających [*Program społeczno-gospodarczy*]. Zwracała także uwagę na prawa ludzi niepełnosprawnych, regulując to nawet w projekcie swej konstytucji, gdzie była mowa, że państwo zapewnia im „egzy-

stencję, przysposobienie do pracy i komunikacji społecznej” [*Projekt Konstytucji...* 2004].

Ugrupowanie postulowało takie zmiany o charakterze legislacyjnym, aby środki pieniężne w postaci składek ubezpieczeniowych i rentowych, płaconych przez obywateli podczas ich aktywności zawodowej, były w pełni pod kontrolą państwa polskiego. Środki gromadzone w tym celu w funduszach emerytalnych miałyby być wykorzystywane na uczestniczenie w finansowaniu bieżących potrzeb państwa w zakresie zabezpieczenia społecznego [*Program społeczno-gospodarczy*].

A. Lepper i jego partia deklarowali troskę o kulturę narodową. Wbrew pozorom nie twierdzili, „aby wejście Polski do UE było zagrożeniem dla polskiej kultury. Stanowić może natomiast ogromne wyzwanie ekonomiczne dla kultury narodowej”. Stąd postulat zwiększenia wydatków na kulturę oraz ukierunkowania działalności telewizji publicznej i radia w celu szerszego niż aktualnie propagowania dziedzictwa narodowego. Podobnie w zakresie edukacji: należy zapewnić odpowiednie fundusze, które urzeczywistnią zasadę bezpłatnej edukacji na każdym szczeblu kształcenia. Państwo powinno zapewnić, aby niskie wykształcenie nie było „dziedziczone”. Dlatego Samoobrona zapowiadała: upowszechnienie systemu wsparcia stypendialnego dla uczniów z rodzin o niskim statusie materialnym, wspieranie lokalnych niepublicznych inicjatyw oświatowych i świetlic środowiskowych, zahamowanie procesu likwidacji szkół, odbudowę sieci szkolnych i gminnych bibliotek publicznych, zapewnienie dzieciom i młodzieży bezpłatnego dojazdu do szkół, budowę systemu państwowych internatów i akademików, zapewnienie korzystania ze stypendiów również studentom uczelni niepaństwowych. Ponadto zakładała wprowadzenie do szkół wychowania obywatelskiego oraz przygotowania do życia w rodzinie [Drelich 2006, s. 121].

W projekcie konstytucji przygotowanym przez Samoobronę rozdział poświęcony wolnościom, prawom i obowiązkom człowieka i obywatela dawał wyraz indywidualistycznej koncepcji statusu jednostki (co było zbieżne z projektami innych liczących się opcji politycznych w Polsce). W projekcie Samoobrony wspomniany rozdział był w porównaniu z projektami innych partii najbardziej rozbudowany i liczył 59 artykułów, podczas gdy najmniej liczył u PiS – 35 [Kuciński 2006, s. 110]. Oprócz wspomnianych wyżej problemów związanych z bezrobociem, kwestiami społecznymi, Samoobrona gwarantowała tam równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych (art. 71, ust. 2) oraz bezpłatną naukę w szkołach publicznych (art. 73, ust. 2) [*Projekt Konstytucji...* 2004]. W projekcie została zawarta wizja wspianego państwa socjalnego. Była to jednak wizja nierealna [Kuciński 2006, s. 112]. D. Dutkiewicz [2006, s. 192] oceniła je jako „chciejstwo”, przy braku realnej oceny sytuacji i możliwości państwa w dającej się przewidzieć perspektywie.

W kwestii relacji państwo a społeczeństwo obywatelskie Samoobrona w proponowanej przez siebie konstytucji zapewniała, podobnie jak obowiązująca Konstytucja RP z 1997 r., pełny pluralizm społeczny i polityczny, obwarowany jedynie zakazami działania partii odwołujących się do ideologii totalitarnych lub chcących siłą zdobyć władzę (art. 11, 13). Samoobrona, identycznie jak w Konstytucji RP z 1997 r., traktowała obowiązek państwa zapewniania wolności środków społecznego przekazu (art. 14) [*Projekt Konstytucji...* 2004]. Jedną z ważnych zasad ustrojowych miała być wolność każdego do wyrażania swoich poglądów, zakaz cenzury prewencyjnej mediów, możliwość ustawowego wprowadzenia obowiązku uprzedniego uzyskania koncesji na prowadzenie stacji radiowej lub telewizyjnej) [Kuciński 2006, s. 119].

Samoobrona deklarowała także pluralizm wyznaniowy. Jej propozycje były częściowo podobne do Konstytucji z 1997 r. (równoprawność kościołów i innych związków wyznaniowych, bezstronność władz publicznych RP w sprawach przekonań religijnych i światopoglądowych, przy zapewnieniu swobody ich wyrażania w życiu publicznym, kształtowanie stosunków między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności, jak również współdziałania, określanie stosunków między RP a Kościołem katolickim przez umowę międzynarodową – konkordat – i przez ustawy) [Kuciński 2006, s. 120].

6. Podsumowanie

Wizja państwa w dokumentach programowych Samoobrony RP nie jest spójna i konsekwentna. Bierze się to z jednej strony z odwołań do często sprzecznych nurtów ideowych (np. lewicowość, konserwatyzm, liberalizm), a z drugiej strony – z populistycznego charakteru apelu politycznego tego ugrupowania. Ugrupowanie usiłowało łączyć różnego rodzaju chwytliwe społecznie hasła celem zwiększenia poparcia społecznego. Ogólny obraz, jaki wyłania się z projektów organizacyjnych i reformatorskich państwa polskiego wysuwanych przez Samoobronę, to: daleko posunięte państwo socjalne („opiekunczy raj”), ale jednocześnie jest mowa o socjalliberalizmie (cokolwiek miałyby to znaczyć). Kolejne reguły rządzące państwem to: interwencjonizm państwowy, rewizja dotychczasowych osiągnięć transformacji, zaprzeczenie kapitalizmu (choć jest też mowa o połączeniu elementów wolnego rynku z interwencjonizmem państwowym), państwo narodowe, propagujące idee patriotyczne, wyznaniowe. Projekt Samoobrony łączy też ideę silnego państwa (systemu prezydenckiego) ze znacznymi swobodami i prawami obywatelskimi i unormowaniami, które *de facto* ograniczają władzę prezydencką.

Zakładane przez Samoobronę działania reformatorskie ustroju państwa nie zostały zrealizowane, mimo że w latach 2006–2007 wspólnie z PiS i Ligą Polskich Rodzin tworzyła ona koalicję rządową. Z pewnością to niezrealizowanie choćby w części haseł (przypomnijmy, populistycznych) tej partii przyczyniło się do jej późniejszego upadku.

Literatura

- Dutkiewicz D. [2006], *Problemy polityki społecznej w programach partii politycznych* [w:] *Partie polityczne w wyborach 2005*, red. D. Waniek, Almamer, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa.
- Drelich S. [2006], *Analiza marketingowa kampanii parlamentarnej Samoobrony* [w:] *Wybory parlamentarne 2005. Analiza marketingowa*, red. M. Jeziński, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Gańkiewicz W. [2000], *Partia Przymierze „Samoobrona” Rzeczypospolitej* [w:] *Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*, red. K.A. Paszkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Główne założenia projektu Konstytucji RP proponowanego przez Samoobronę RP* [2004], Samoobrona, 12 września, <http://www.samoobrona.org.pl/pages/01.Program/index.php?document=480.zalozeniakonstytucja.html> (data dostępu: 10.01.2014).
- Jak można ratować państwo, gospodarkę i społeczeństwo polskie*, Samoobrona, <http://www.samoobrona.org.pl/pages/01.Program/index.php?document=498.ratunek.html> (data dostępu: 15.01.2014).
- Jankowski T. [2010], *Polityka zagraniczna w myśli Samoobrony Rzeczypospolitej Polskiej*, Samoobrona, 9 czerwca, <http://www.samoobrona.org.pl/pages/02.Partia/02.Program/index.php?document=07.html> (data dostępu: 3.01.2014).
- Kto pyta – ten wie: Zestaw odpowiedzi na pytania zadawane w listach, e-mailach i rozmowach telefonicznych oraz na spotkaniach a kierowanymi do przedstawicieli Samoobrony RP. Listopad 2004* [2005], Samoobrona, 16 grudnia, http://www.samoobrona.org.pl/pages/01.Program/index.php?document=466.pytania_i_odpowiedzi.html (data dostępu: 17.10.2013).
- Kuciński J. [2006], *Wizje państwa w dokumentach programowych partii politycznych* [w:] *Partie polityczne w wyborach 2005*, red. D. Waniek, Almamer, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa.
- Lisiakiewicz R. [2014], *Miejsce Samoobrony RP w typologii partii politycznych*, „Zeszyty Naukowe UEK”, nr 2(926), <http://dx.doi.org/10.15678/ZNUEK.2014.0926.0203>.
- Piskorski M. [2004], *Samoobrona RP – kim jesteśmy i o co walczymy*, Samoobrona, 18 listopada, <http://www.samoobrona.org.pl/pages/02.Opis/> (data dostępu: 27.12.2012).
- Piskorski M. [2006], *Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej – między lewicą a agraryzmem* [w:] *Partie i ugrupowania parlamentarne III RP*, red. K. Kowalczyk, J. Sielski, Dom Wydawniczy Duet, Toruń.
- Program społeczno-gospodarczy*, Samoobrona, <http://www.samoobrona.org.pl/pages/01.Program/index.php?document=489.program.html> (data dostępu: 2.01.2014).

Projekt Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej [2004], Samoobrona, 19 grudnia, <http://www.samoobrona.org.pl/pages/01.Program/index.php?document=/473.konstytucja.html> (data dostępu: 14.01.2014).

Stanowisko uczestników i konwencji wyborczej Samoobrony w sprawie próby sprzedaży polskich kopalń węgla przez rząd premiera Belki [2004], Samoobrona, 21 grudnia, <http://www.samoobrona.org.pl/pages/02.Partia/03.Stanowiska/index.php?document=952.html> (data dostępu: 5.01.2014).

Trzecia Droga Samoobrony RP [2006], Samoobrona, 24 stycznia, <http://www.samoobrona.org.pl/pages/01.Program/index.php?document=464.html#5> (data dostępu: 12.05.2013).

The Vision of the Polish State Propagated by Self-Defense Party in Its Documents

The Self-Defense Party of the Republic of Poland was for many years a phenomenon on the Polish political scene. Its hayday was in the first years of the twenty-first century. However, the party suffered electoral defeat in the 2007 elections and lost representation in parliament. Up to that point it had been able to attract significant public support, and even contributed to the make-up of the government. The article presents the vision of the Polish state propagated by the Self-Defense Party. It was that vision that helped it to a period of political successes. The populist nature of the Self-Defense programme was at the same time one of the reasons for the party's collapse.

Keywords: Self-Defence Party of the Republic of Poland, Andrzej Lepper, political party, Polish party system, political system, populism.